

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 21.11.2023
Kabul Tarihi : 25.03.2024

 <https://doi.org/10.29029/busbed.1393837>

ŞEYH GÂLİB'İN "EYLER SEMÂ" REDİFLİ GAZELİNİ ŞERH DENEMESİ

Abdulsamet DEMİRBAĞ¹

ÖZ

On sekizinci yüzyılın mümtaz şahsiyetlerinden biri olan Şeyh Gâlib, klasik Türk şiiri sahasına damgasını vurmuş Mevlevî şairlerdendir. Şairin şiirleri incelendiğinde kendisine has üslubu, kullanmış olduğu sembolleri ve hayalleri ile şiirlerinin derin manalar içerdiği görülmektedir. Şiirlerindeki bu özelliklerin yanı sıra şairin aynı zamanda bir Mevlevî şeyhi olmasının etkileri de şiirlerinde vücut bulmuştur. Şairin çalışmaya konu olan *eyler semâ* redifli gazeli de bu özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla Mevlevîliğe dair bazı hususiyetler ve tasavvufî imgeler diğer şiirlerinde olduğu gibi bu gazelde de bir estetik unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde şairin hayatı, Mevlevîlik, zikir ve sema konularından bahsedilmiştir. Sonrasında ise yedi beyitten oluşan gazelin şerhine geçilmiştir. Şerhi yapılan bu şiirde genel manada ilahî aşkın tesiriyle varlık âlemindeki her nesnenin cezbe hâlinde olduğu düşüncesi işlenmiş, bu hâl Mevlevî zikri olan sema ile ilişkilendirilerek verilmiştir. Zengin çağrışımların söz konusu olduğu bu gazelin şerhini yaparak hem şairin edebî yönüne hem de şerh alanına katkı sunmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Gâlib, Eyler semâ, Gazel, Şerh.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, sametdemirbag2323@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0438-2419>

Article Type : Research Article
Date Received : 21.11.2023
Date Accepted : 25.03.2024

 <https://doi.org/10.29029/busbed.1393837>

A COMMENTARY ON SHEIKH GALIB'S GHAZAL WITH “EYLER SEMÂ” RHYMED

Abdulsamet DEMİRBAĞ¹

ABSTRACT

Sheikh Gâlib, one of the distinguished personalities of the eighteenth century, is one of the Mevlevi poets who left his mark on the field of classical Turkish poetry. When the poet's poems are examined, it is seen that his poems contain deep meanings with his unique style, symbols and dreams he used. In addition to these features in his poems, the effects of the poet's being a Mevlevi sheikh were also embodied in his poems. The poet's ghazal with *eyler semâ* rhymed, which is the subject of the study, also contains these features. Therefore, some characteristics and mystical images of Mevlevism appear to be an aesthetic element in this ghazal, as in his other poems. In the introduction part of the study, the life of the poet, Mevlevi, dhikr and sema are mentioned. Afterwards, the commentary on the ghazal, which consisted of seven couplets, was started. In this poem, whose annotation is made, the idea that every object in the world of existence is in a state of attraction under the influence of divine love in general terms has been processed, and this state has been given by associating it with the sema, which is the Mevlevi dhikr. It has been tried to contribute both to the poet's literary aspect and the field of commentary by making the commentary of this ghazal, which has rich connotations.

Keywords: Sheikh Gâlib, Eyler semâ, Ghazal, Commentary.

¹ Assistant Prof., Munzur University, Faculty of Literature, sametdemirbag2323@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0438-2419>

1. GİRİŞ

Şeyh Gâlib, on sekizinci yüzyılın önemli mutasavvıf şairlerindedir. Ailesinin Mevlevi geleneğine bağlı oluşu şairin bu tarikata girmesindeki en büyük etkenlerdendir. İlk önce çilesini çekmek için Konya’da Mevlânâ Dergâhında bulunan Şeyh Gâlib, sonrasında çilesini Yenikapı’da tamamlayarak Dede olmuştur. 1791’de Galata Mevlevihanesine şeyh olarak atanmıştır. Şairin hem tarikat hem de sanat açısından en verimli zamanları bu döneme denk gelmektedir. Klasik Türk şiirinin son büyük şairi sayılan Şeyh Gâlib, hem tarikatta hem de şiir sahasında Mevlânâ’yı kendine mürşit kabul etmiştir. Şiirlerinde aşk, tasavvufi bağlamda yaygın bir şekilde işlenmiştir. Sebki Hindî ve tasavvuf düşüncesi şiirlerinin anlam derinliği kazanmasında önemli rol oynamıştır. Kırk iki yıllık hayatında çok kıymetli eserler kaleme aldığı bilinen Şeyh Gâlib’in yirmi dört yaşında yazdığı *Divân*’ı, şairlik gücünü ortaya koyduğu en önemli eseridir. Tasavvufi konuların yoğun bir şekilde işlendiği bu eserinde Şeyh Gâlib, 331 Türkçe gazel yazmıştır (Mengi, 2016, s. 250-251-252). Çalışmaya konu olan *eyler semâ* redifli gazeli de bunlardan biridir. Şeyh Gâlib’in şerhi yapılan bu gazelinde Mevleviliğe¹ dair zengin çağrışımlar bulunmaktadır. Özellikle de gazelin Mevlevi zikri olan sema bağlamında işlenmiş olması dikkat çekicidir.

Mevlevilikte olduğu gibi diğer tarikatlarda da kulun Allah’a yaklaşması ve nefsinin terbiye etmesi için zikir, riyazetin en önemli esası kabul edilmiştir. Tasavvufta mürşit, müritlerinin manevi hastalıklarından arınması için onlara en uygun zikri telkin ederek Allah’a ulaşmalarına vesile olur (Öngören, 2013, s. 409-412). Söz konusu bu zikirler bazı tarikatlarda sessiz (hafî), bazılarında ise sesli (cehri) bir şekilde yapılmaktadır. Öte taraftan bazı tarikatlarda musikinin zikre eşlik ettiği bilinmektedir. Zikir esnasında musikiye yer veren tarikatların başında Mevlevilik gelmektedir (Uygun, 2013, s. 412-413). Mevlevilikte sufiler, musiki eşliğinde sema meclislerinde vecde geldikten sonra ayağa kalkarak dönmeye (devretmeye) başlar. Sonrasında dervişler de bu zikre dâhil olup halkalar oluşturur. Bundan ötürü sema meclisleri deveran olarak da bilinmektedir. Zikir halkalarında dervişler şeyhi merkeze alarak onun etrafında dönmeye başlar. Böylece şeyhin etrafında halka kurup dönmeye başlayan dervişler, kutup çevresinde dönen âleme benzetilir. Ayrıca zikir halkalarının etrafında meleklerin halka kurarak zikredikleri çevrelediği kabul edilir. Dolayısıyla bu düşünceler, sufilerin zikir halkalarına önem vermelerine; bu halkaları feyiz ve irfan kaynağı olarak görmelerine vesile olmuştur (Uludağ, 1997, s. 358-359).

Yaratılan insan ruhlarının elst meclisinde mutlak güzelliği temaşa ettikten sonra kendinden geçtiği bilinmektedir. Söz konusu ruhların kendinden geçmesinde ilahi güzelliği temaşa etmenin yanında ilahi kelamın duyulmasının da derin bir etki bıraktığından bahsedilebilir. Örneğin yaratılan ilk söz olan *kün* emrinin ilahi musikisi ile duyulmasının bile varlık âleminin kendinden geçerek dönmelerini sağlamıştır. Bu hususta aşkın esas unsur olduğu bilinmekle beraber semanın (duyma, duyarak coşma, dönme) önemine de dikkat çekilmiştir (Yıldırım & Akdemir, 2014, s. 6). Bu bağlamda değerlendirildiğinde Mevleviliğin de sembolü olan ve semazenler tarafından icra edilen sema; dönmek, güzel ses ve müzikle kendinden geçmek gibi manalara gelmektedir. Dinî bir raks olan sema, hem kâinatın hem de yaratılan her zerrenin devir ve hareketlerini sembolize etmektedir (Pala, 2004, s. 398-399). Sema, dervişin kendinden geçiş ve cezbeye düştüğü hâldir. Bu cezbe hâli Allah’a duyulan muhabbet içindir. Çünkü her şeyin yaratıcısı olan Allah, kâinatta *kün* emriyle her nesneye hareket bahşetmiştir.

Aşağıdaki beyitte Şeyh Gâlib, yaratılan her nesnenin *kün* emriyle meydana geldiğini, semanın yaratılışın sırrı olduğunu dile getirerek sema yapmanın önemine dikkat çekmiştir.

*Cümleten eşyâ nidâ-yı “kün”den olmuş âşikâr
Gûş-ı hûşu nâya ver kim sırr-ı ihyâdır semâ (153/6)² (Okçu, e-kitap, s. 297)*

Bu minvalde Allah’ın kâinattaki tecellilerinin farkına varmak zorlu bir süreçten geçmeyi gerektirmektedir. Zorlu olan bu süreç ancak kulun kendisini mâsivâdan (Allah dışındaki her şey) alıkoymasıyla mümkündür. Tecellilerin farkına varan kulun gayesi, kesretten vahdete yani çokluktan birliğe doğru olmalıdır. Dolayısıyla kul, fenâfillah makamına ulaşmak için kendi benliğinden sıyrılarak ilahi aşkla ruhunu yüceltmelidir. Çünkü aşk olmadan Allah’ın varlığı bilinmez (Kesik, 2015, s. 508-509).

Allah’a duyulan aşkın tesiriyle vecde gelen bazı nesnelere bir devinim hâlinde olduğu ve bu hâlin kıyamete kadar süreceği bilinmektedir. Yaratılan her nesnenin devri yani dönüşü, bu şiirde Şeyh Gâlib tarafından sema bağlamında sembol ve benzetmeler çerçevesinde hayat bulmuştur. Bundan dolayı çalışmaya konu olan bu gazelin şerhini yapmaya çalışırken hem şairin edebî yönü hem de bir Mevlevi şeyhi olmasının etkisi göz önünde bulundurulmuştur.

¹ Mevlevilik, Mevlânâ’nın oğlu Sultan Veled tarafından teşkilatlandırılmış ve on yedinci yüzyılın sonları ile on sekizinci yüzyılda Anadolu’da çok fazla ilgi görmüştür. Bu tarikatta Mevlânâ’nın kaleme aldığı Mesnevi’si önem arz etmektedir. Ayrıca Mevleviliğin Türk-İslam musikisine, edebiyatına etkide bulunduğu da bilinen bir gerçektir (Pala, 2004, s. 312).

² Şeyh Gâlib’in *semâ* redifiyle kaleme aldığı gazelinden alınan beyittir. Bu gazel dokuz beyitten oluşmaktadır.

Gazelin Şerhi³*fâilâtün / fâilâtün / fâilün*

1. *Bunda mâdâm âşıkân eyler semâ
Mâh u mihr ü âsumân eyler semâ*

Burada âşıklar (ilahi aşktan dolayı) sema etmeye devam ettikçe ay, güneş ve gökyüzü (de âşık misali) sema eder.

Klasik Türk şiirinde âşık, sevgiliye meftun olan kimsedir. Dolayısıyla âşıklar hem ilahi hem de beşerî aşkı sevgilinin muhitinde dönmeyi, gezinmeyi kendilerine bir görev addetmiştir. Şair bu beyitte *mâdâm* sözcüğü ile sürekliliği kastetmiştir. Yani aşk süreklilik isteyen bir duygudur. Aşk gerçek manada yaşayan ve ondan lezzet alan âşıkların, bir cezbede olduğu muhakkaktır. Çünkü aşk uğruna (aşk-ı zâtî) yaratılan kâinattaki varlıkların aşkın tesiriyle bir cezbede olması tabii bir durumdur. Kâinat yaratıldığından beri dünya, ay, güneş ve gökyüzünün bir ölçü çerçevesinde dönüşte olduğu bilinmektedir. Bu husus, Kur'an-ı Kerim'de "*Güneş de kendisine mahsus bir yörünge (müstekarr) etrafında akıp gidiyor. İşte bu, çok güçlü ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir. Ay'a da menziller takdir ettik. Nihayet döner, eski hurma salkımı gibi eğri (hikal şeklinde) olur. Ne güneşin aya çatması yaraşır, ne de gece gündüzü geçer. Her biri kendi yörüngesinde yüzerler*" (Yâsîn: 36/38-40).⁴ şeklinde dile getirilmektedir. Tasavvufî ıstılahta bu dönüş; Allah'a bağlılığın, cezbe hâlinin ve aşkın bir göstergesi olarak tanımlanabilir. O hâlde insanların Kâbe'de tavafta bulunmaları da pervane böceğinin mumun etrafındaki dönüşü de Allah'a olan muhabbetin bir tezahürüdür.

*Âlemi pervâne-i şem'-i cemâlin kaldı ışk
Cân-ı âlemsin fidâ her lahza bin cândır sana (Fuzûlî)⁵*

Âşıkların yeryüzünde sema hâlinde; ay, güneş, gökyüzünün ise belirli bir ölçüde dönüşlerini sürdürmesi kâinattaki yaşamsal varlığın belirtisi olarak gösterilebilir. Beyitte de kâinatın son bulacağı zaman dilimi olan kıyamete dek bu devininin devam edeceği vurgulanmıştır. Beyitte *mâh*, *mihr*, *âsumân* sözcükleri ile tenasüp sanatına; söz konusu bu unsurlar semazen gibi telakki edildiğinden kapalı istiare sanatına başvurulmuştur.

2. *Sırr-ı aşk eflâki ser-gerdân edip
Hâliyâ kevn ü mekân eyler semâ*

Aşkın sırrı, feleklerin aklını başından alınca şimdi varlık, kâinat (aşkın lezzetinden dolayı) sema eder.

İlk beyitte yeryüzündeki âşıkların ve gökyüzündeki cisimlerin aşkın lezzetinden dolayı cezbe hâlinde dönüşlerine devam etmesi, bu beyitte yerini topyekûn kâinatın dönüşüne bırakmıştır. Şairin coşkunu bir ruh hâliyle kaleme aldığı bu beyitte aşk deryasının dalgalarının tüm kâinata yayıldığı dile getirilmektedir. Beyitte sema ve kâinatın dönüşü arasında bir bağlantı kurulduğu görülmektedir. Mutasavvıflar kâinatın yaratılış sebebini Allah'ın kendi zatına duyduğu aşka (aşk-ı zâtî) bağlarlar. Mutlak kemal ve cemalini seyretmek isteyen Allah, varlık âlemini yaratarak kendini âlem aynasında seyretmekte diğer yandan kendi sanatını en mükemmel ve küllî biçimde yansıtan insana da seyrettirmektedir. Öte taraftan "*Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım*" (Aclûnî, 2009, s. 148). kudsî hadis ile kâinatın yaratılış sebebi olarak Hz. Peygamber zikredilir. Dolayısıyla mutlak varlığın isim ve sıfatlarının tecellileri ile dolu bu âlemden bütün mevcudat ilahi cezbenin etkisiyle sürekli bir dönüş hâlinindedir. Âlemler yaratıldıktan sonra sükûnet son bulmuş, hayat nişanesi olan hareketlenmelerle bir dönüş başlamıştır. Bu yaratma ile birlikte güneş, ay ve gezegenlerin yer aldığı yörünge düzleminde bir dönüş gerçekleşmiştir. Bu dönüşler kâinatın yok olacağı zamana kadar devam edecektir. Bunun dışında insanın hayata gözlerini açması ve asli vatanına dönüşü bile bu serüvenin bir parçasıdır. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatılmaktadır: "*Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, 'Doğrusu biz Allah'a aidiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz' derler*" (Bakara: 2/156).⁶

Şeyh Gâlib, bir Mevlevî şeyhi olması hasebiyle kâinattaki bu dönüşü bir Mevlevî zikri olan sema ile ilişkilendirmiştir. Çünkü sema bir cezbe hâli, ilahi aşk neticesinde kendinden geçen âşıkların huşu içinde dönüşüdür. Aşk mecrasında âşık, muhabbetin lezzetinden dolayı kendini kaybederek bir dönüş sergileyen, sevgili ise bu dönüş vesile olandır. Beyitte aklını başından alma, şaşkın bir duruma düşürme gibi anlamları olan *ser-*

³ Çalışmaya konu olan bu gazel, Prof. Dr. Naci OKÇU tarafından hazırlanan "Şeyh Gâlib Dîvânı" adlı çalışmadan alınmıştır.

⁴ Elmalılı M. H. Yazır, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, İstanbul, 2000.

⁵ Abdûlbâki Gölpmarlı, *Fuzûlî Dîvânı*, s. 12

⁶ <https://kuran.diyaret.gov.tr> (E.T. 22.12.2023)

gerdân göstergesi, insan dışı bir varlık olan felekler için kullanıldığından teşhis sanatına başvurulmuştur. Yine *kevn ü mekân* sözcükleri ile kapalı istiare sanatı kullanılmıştır.

3. *Çeşm-i giryân güyyîâ gird-âbdır*
Kef-zenân gevher-feşân eyler semâ

(*Aşkın tesirinden*) *ağlayan göz bir girdap gibidir. (Bu girdap) köpükler sıçratarak, cevherler saçarak sema eder.*

Aşırı duygulanmanın sonucu olan ağlamak, hüznün ve sevinç hâlinin yansıması olabilir. Yani iki zıt durumda da insanoğlu ağlama eyleminde bulunabilmektedir. İslam dininde özellikle de kahkaha ile gülmenin hoş karşılanmadığı bilinmektedir. Buna karşılık bireylerin tefekkür hâlinde olması ve ilahi aşkın meydana getirdiği duygulanmalardan etkilenip gözyaşı dökmesi istenmektedir (Selçuk, 2005, s. 234-240). Bundan ötürü dinî ve tasavvufî kültürde az gülmek çok ağlamak tavsiye edilir. Varlık âleminde, aslından kopararak bu âleme gönderildiğinin farkında olan insanın bu gurbet diyarında ayrılık acısıyla, özlemle sürekli mahzun olması, gözlerinden yaşlar akıtması gerekmektedir. Beyitte geçen girdap sözcüğü sözlükte suların hızla döndüğü ve çukurlaştığı yer, çevrinti, burgaç, tehlikeli yer gibi anlamlara gelmektedir (Devellioğlu, 2011, s. 334). Söz konusu girdaplar oluşturduğu dairesel hareketlerle çevresinde bulunan her şeyi içine çekip yutmaktadır. Dolayısıyla girdaba düşen her şey kısa zamanda kaybolmaktadır. Diğer taraftan ilahi aşkın tesiriyle halka oluşturan âşiklar, zikir halkalarında kendinden geçerek girdapta kaybolanlar gibi cezbe tutularak kendi benliklerini yok sayarlar. Bu bir yok oluş olarak tarif edilebilir. Şair, beyitte cezbe hâlinde olan âşığın dönüşünü, girdaba düşen nesneye benzetmektedir. Girdaplar bazen o kadar güçlü olur ki etrafına köpükler ve cevherler saçar. Bu husus ilahi aşkın tesiriyle oluşan coşku bağlamında değerlendirilmiştir. Beyitte ağlayan gözün bir girdaba benzetilmesiyle teşbih; *girdâb* ve *kef-zenân* sözcükleri birbirlerini çağrıştıran sözcükler olması hasebiyle tenasüp sanatına başvurulmuştur.

4. *Devr eder mey-hâneyi muğ-beççeler*
Ka'bede san hâciyân eyler semâ

Muğbeççeler meyhaneyi devr eder. San kifarz et ki Ka'be'de hacılar sema eyler.

“Meyhane” klasik şiirde tekke ve benzeri yerler için kullanılırken “muğ-beçe” ise bir mürşide bağlanan mürit için kullanılan mazmunlardandır (Uludağ, 2012, s. 248-253). Şeyh Gâlib’in şiirlerinin mihenk taşı olan derin mana ve sembollerin örneği bu beyitte de görülmektedir. Söz konusu beyitte dergâhlarda yapılan zikir merasimleri ile Kâbe’deki tavaf okuyuculara sunulmuştur. Birçok tarikatın tekke ve dergâhlarında zikirler yapılmaktadır. Yapılan bu zikirlerde mürşid-i kâmil merkezde, kendisine intisap eden müritler ise mürşidin etrafında halka kurarak dönmektedir. Bu bir cezbe hâlidir. Bu hâl, ehl-i zikir için kendinden geçiş ve ilahi aşkın vermiş olduğu lezzet neticesinde bir yok oluştur. Ayrıca hac ve umre mevsiminde Kâbe’yi tavaf ederken yapılan dönüş de bu bağlamda değerlendirilebilir. Kâbe, sembolik bir mekândır. Ancak burada yapılan dönüşler (tavaf), âşikların mâsivâdan el çekerek maneviyatta Allah’ın tecellilerini müşahede ettikleri bir dönüş olarak telakki edilebilir. Kâbe’deki tavaf bu dönüşün sadece görünen kısmıdır. Arzdan arşa dek hatta Sidretü’l-münteha’ya kadar bu dönüşün devam ettiği bilinmektedir. Beyitte şair, mutlak güzellik olan Allah’ın, her yerde hazır ve nazır olduğunu düşünerek Kâbe’deki tavafta ve dergâhtaki zikir halkalarında yapılan dönüşün merkezî kuvvetinin ilahi aşk olduğunu ifade etmiştir. Beyitte *mevhâne* sözcüğü *dergâh*; *muğ-beçe* ise *mürit* yerine kullanıldığından açık istiare sanatına; *mevhâne* ve *muğ-beçe* sözcükleri ile *Kâbe* ve *hâciyan* sözcükleriyle tenasüp sanatına başvurulmuştur. Ayrıca *devr-semâ*, *Ka'be-mey-hâne* ve *muğ-beçe-hâciyân* sözcükleri arasında leff ü neşr sanatı bulunmaktadır.

5. *Ney safîr-i şevk urup murgân-ı kuds*
Çün kebûter per-zenân eyler semâ

Ney, şevkin güzel sesini çaldığında kutsal kuşlar güvercin gibi kanat vurup sema eder.

Ney tasavvufta kâmil bir insanın hâlini ve sevgiliden gelen haberi usulünce anlatan bir metafordur. Mevlânâ ise *neyi*, gönüldeki ilahi cezbe hareketlendiren ilham kaynağı olarak tanımlamıştır (Cebecioğlu, 2005, s. 481). Beyitte ney mazmununu kullanan şair, Mevlevilikteki bir sema merasiminin tasvirini yapmıştır. Bir önceki beyitte sema öncesi vaziyet gözler önüne serilirken bu beyitte ise *neye* üflenmesiyle birlikte semazenlerin dönmeye başladığından bahsedilmiştir. Mevleviler ney eşliğinde sema ederken çalan bu ney, semazenlerin diline tercüman olur. Diğer taraftan sema eden Mevleviler, beyaz renkte elbiseler giyindikleri için mübarek beyaz bir kuş görünümündedirler. Beyaz renk, saflığı ve nuru sembolize etmektedir. Kutsal kuşların kanat çırpması aşkın coşkunluğunun ve yaratılan her nesneye aksettığının ifadesidir. Beyitte geçen kutsal kuşlar ifadesinden Beytül-ma’mûr’u tavaf eden meleklerin kastedildiği anlamı da çıkarılabilir. Çünkü Kâbe’nin tam üstünde yedinci kat gökteki Beytül-ma’mûr’u meleklerin tavaf ettiği de bilinmektedir (Pala, 2004, s. 71). Dolayısıyla meleklerin

yaptığı bu dönüşler, semazenlerin yaptıkları sema merasimiyle bağlantılı düşünülmüş olabilir. Ney kâmil insan; *murgân-ı kuds* melek veya semazen olarak düşünüldüğünden açık istiare sanatına başvurulmuştur. Aynı şekilde *murgân-ı kuds* (kutsal kuşlar) *kebûtere* (güvercin) benzetilerek teşbih sanatı yapılmıştır. *Murgân-ı kuds*, *kebûter* ve *per* sözcükleri arasında tenasüp söz konusudur.

6. *Ben o Kays-ı serserî-seyrim ki gâh*
Başım üzre âşiyân eyler semâ

Ben o başıboş gezen Kays'ım ki bazen başımdaki kuş yuvası (benimle birlikte aşk güzergâhında) sema eder.

Leyla ile Mecnun hikâyesi Türk edebiyatında en çok işlenen konular arasındadır. Şeyh Gâlib de bu beyitte Kays'a (Mecnun) telmihte bulunmuştur. Mecnun'un Leyla'nın aşkından dolayı divane olup sahralarda dolaştığı bilinmektedir. Kays, bu yolculukta aşkın dehlizlerinde yok olmuş olacak ki başındaki kuş yuvasından bile haberdar değildir. O, zahirde Leyla; batında ise Mevla için çıktığı bu yolculukta aşk güzergâhında dolaşarak (seyr ü sülûk) cezbeyle tutulmuştur. Şair, Kays'ın cezbe hâlinde dolaşırken başındaki kuş yuvasının dönüşünü Mevlevilerin ayini olan semaya benzetmiştir.

7. *Nûr-bahş oldukça Gâlib şems-i aşk*
Mevlevîler zerre-sân eyler semâ

(Ey) Gâlib! Aşkın güneşi/Mevlânâ etrafı aydınlattıkça Mevlevîler zerre misali sema eder.

Tasavvufta güneş, uluhiyetin meydana çıktığı yer ile noksanlıklardan münezze mukaddes niteliklerin çeşitlendiği tecellîgâhı olan nurdur (Cebecioğlu, 2005, s. 604). Allah'ın nuru (güneş), her sabah tüm varlıkların üzerine doğarken akşam ise yerini aya bırakmaktadır. Bu husus bile bir döngünün olduğunun göstergesidir. Kâinat, tasavvur edilmeyecek kadar büyük olduğundan içinde yaşayanlar zerre misali görülürler. Bu durum da Allah'ın kudretinin ve gücünün en büyük delillerindedir. Aşkın güneşi etrafı aydınlattıkça ifadesiyle kâinat var olduğu sürece Mevlevilerin şahsında bütün varlıkların sema (zikir) ayinlerinin süreceği bu beyitte vurgulanmaktadır.

Beyitte geçen *şems-i aşk* ifadesinin Mevlânâ için kullanılmış olması da muhtemeldir. Bu minvalde değerlendirildiğinde Mevlânâ'nın sahip olduğu dünya görüşü ve hoşgörüsü, insanlık üzerine bir güneş misali doğmuş ve bu etki çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Kaleme aldığı eserleri insanlık için güneş misali aydınlatici olmuştur. Mevlânâ'nın insanlık üzerinde tesirinin olduğunun en önemli göstergesi, sema zikirlerinin hâlen icra edilmesidir. Beyitte Mevlânâ'ya olan bu muhabbet olduğu sürece Mevlevilerin sema edeceği yani Mevleviliğin son bulmayacağı belirtilmiştir. Şair, (Ey) Gâlib seslenişini ile tecrid, Mevlevileri zerreye benzeterak teşbih sanatına başvurmuştur.

2. SONUÇ

Hem Mevlevi kimliği hem de şairliğiyle bilinen Şeyh Gâlib, Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan şairlerdendir. Bir Mevlevi şeyhi olması hasebiyle bu tarikatın düşünce sistemini şiirlerinde estetik bir unsur olarak kullanmıştır.

Eyler semâ redifli gazel, şairin müntesibi olduğu tarikata göndermede bulunmaktadır. Dolayısıyla bu gazel şerh edilirken şairin intisap ettiği Mevlevilik ve tasavvufi bağlantılar göz önünde bulundurulmuştur. Yedi beyitten oluşan gazelde yer yer hayallere, coşkun bir ruh hâline, sembolik anlatımlara ve kapalı söyleyişlere yer verilmiştir. Gazelin ilk beytinden son beytine kadar bir hareketliliğin (dönüşün) olması dikkat çekicidir. Gazelde kullanılan redif, şiirdeki coşkun ruh hâlini ifade ettiği gibi geniş zaman kipinde kullanılması kâinatdaki dönüşlerin daima olduğu manasını da ortaya koymaktadır. Ayrıca meyhâne, ney, şems gibi metaforların şiirde kullanılması, derin mana ve sembolik bir dilin kullanıldığını göstermektedir. Şeyh Gâlib, bu gazelde sema merasiminin ilahi aşk ekseninde yapılan bir dönüş olduğunu, bundan hareketle sema ve aşkın sırrına vakıf olan bütün varlıkların bir dönüş içerisinde bulunduğunu vurgulamıştır. Sema ayini bağlamında kaleme alınan bu gazelde sanatlı bir söyleyişin hâkim olduğu, kâinatta zerreden küreye her varlığın bir dönüş içinde olduğu dile getirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İ. M. (2009). *Keşfü'l-hafâ*. M. A. el-Hâlidî (Ed.), C.II. Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Cebecioglu, E. (2005). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü* (3. basım). Anka Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2011). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi.
- Gölpınarlı, A. (2005). *Fuzûlî divânı*. İnkılâp Kitabevi.
- Kesik, B. (2015). Osmanlı edebî metinlerini anlama kılavuzu. Ö. Şenödeyici (Ed.), *Dini ve tasavvufî muhteva* (ss. 508-509). Kesit Yayınları.
- Mengi, M. (2016). *Eski Türk edebiyatı tarihi edebiyat tarihi-metinler* (23. baskı). Akçağ Yayınları.
- Okçu, N. (e-kitap). (haz.) *Şeyh Gâlib divânı*. ekitap.ktb.gov.tr
- Öngören, R. (2013). Zikir. *DİA*. C. 44, İstanbul, s. 409-412.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik divân şiiri sözlüğü*. Kapı Yayınları.
- Selçuk, B. (2005). Fuzûlî'de gözyaşı. *Ekev Akademi Dergisi*, (25), 234-240.
- Uludağ, S. (1997). Halka. *DİA*. C.15, İstanbul, s. 358-359.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. Kabalıcı Yayınları.
- Uygun, M. N. (2013). Mûsiki. *DİA*. C. 44, İstanbul, s. 412-413.
- Yazır, E. M. H. (2000). *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe meâli*. (Sad. Prof. Dr. Yakup Çiçek, Necat Kahraman). Temel Neşriyat.
- Yıldırım A., & Akdemir A. (2014). *Söz... bir... âteş... gazel çözümlemeleri* (2. baskı). Yılmaz Matbaacılık. <https://kuran.diyaret.gov.tr> (E.T. 22.12.2023)

ÇALIŞMANIN ETİK İZİNİ

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Çalışmanın tamamı tek yazar tarafından yürütülmüştür.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.